

Het Scherpenzeel teruggegeven aan de Knoflookpad

EEN VOORBEELDPROJECT VAN EFFICIËNTE SAMENWERKING IN NATUURONTWIKKELING

A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick, e-mail: tlenders@home.nl

Recent kon in het Meinweggebied door de Dienst Landelijk Gebied een circa 8,5 ha groot perceel worden aangekocht dat sinds vele jaren op het verlanglijstje van de natuurbescherming stond. Het betrof een verwaarloosd stuk grasland dat gelegen is in het oostelijk deel van de Slenk, de laagte aan de voet van de Meinwegstoring, de grens van het Wolfsplateau. Het Scherpenzeel is vernoemd naar de Scherpenseels Weiher, een ven in dezelfde laagte net over de Duitse grens in de Kreis Viersen.

HERPETOLOGISCHE RIJKDOM

Het Scherpenzeel is van vroeger uit vooral bekend van een drietal gegraven poelen die de meest gevarieerde amfibieënbestanden van de hele Meinweg herbergden. Al bij de eerste systematische amfibieëninventarisaties in het gebied (LENDERS, 1976; FRIGGE *et al.*, 1978) bleek de Amfibieënpool het meest soortenrijk van alle in het Meinweggebied gelegen wateren. Er werden in die tijd in dit water elf soorten amfibieën aangetroffen, te weten de Alpenwatersalamander (*Mesotriton alpestris*), de Kamsalamander (*Triturus cristatus*), de Vinpootsalamander (*Lissotriton helveticus*), de Kleine watersalamander (*Lissotriton vulgaris*), de Knoflookpad (*Pelobates fuscus*), de Gewone pad (*Bufo bufo*), de Rugstreeppad (*Bufo calamita*), de Heikikker (*Rana arvalis*), de Bruine kikker (*Rana temporaria*), de Poelkikker (*Rana lessonae*) en de Bastaardkikker (*Rana klepton esculenta*). Op grond van metingen aan poten en de graafknobbel is incidenteel ook wel de Meerkikker (*Rana ridibunda*) aangetoond, maar deze determinatie is niet sluitend en gezien de biotoop betreft het waarschijnlijk Bastaardkikkers.

De Amfibieënpool was in de jaren zeventig jaren van de vorige eeuw de meest soortenrijke pool van Nederland, mogelijk van heel Noordwest-Europa. De twee andere poelen in het gebied, het Coniferenven en het Hollands Scherpenzeel waren in die

tijd iets minder soortenrijk, maar behoorden toch tot de beste van Limburg. In 2003 werd door de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg nog een vierde poeltje in het Scherpenzeel aangelegd, het Ganzenpoeltje (LENDERS, 2004).

BIOTOOPVERVAL

Ondanks de aangetoonde herpetologische rijkdom genoten de poelen nauwelijks bescherming. Dit kan het beste geïllustreerd worden met het feit dat in 1991 een grote lozing van drijfmest in de Amfibieënpool plaatsvond, die de waterkwaliteit in deze pool voor jaren verslechterde (LENDERS, 1994). De lozing zelf kostte alle in het water verblijvende amfibieën het leven, ondanks dat met een gezamenlijke inspanning van Staatsbosbeheer, de gemeente en het waterschap het water op zeer korte termijn geheel verversd werd. Ook het omringende landbiotoop werd niet duurzaam beheerd. Zo werd het perceel in sommige jaren sterk bemest en ingezaaid met maïs, dan weer bleef het braak liggen, in andere jaren vond er overbegrazing plaats met schapen of werd er (teveel) rundvee ingeschaard.

In de zeventiger jaren werd het Scherpenzeel, in sommige jaren jaarrond, begraasd door een of twee paarden die zorgden voor de ontwikkeling van een heischraal grasland. De amfibieënrijkdom van de poelen werd in hoge mate door dit gebruik bepaald. Met name de Amfibieënpool was mesotroof van karakter en daarmee uitermate geschikt voor de Knoflookpad [figuur 1], een soort die elders in het Meinweggebied veel te lijden had van verzuring van de voortplantingswateren (LENDERS, 1984). Nog lange tijd was de Amfibieënpool de enige pool in het Meinweggebied waar deze soort zich voortplantte (LENDERS, 1994; GERAEDS & VAN SCHAİK, 2007). Vanaf 2007 zijn geen Knoflookpadden meer in het Scherpenzeel aange-

FIGUUR 1

Een zich op het land ingravinge Knoflookpad (*Pelobates fuscus*). Voor deze soort was het Scherpenzeel gedurende decennia de belangrijkste biotoop in het Meinweggebied (foto: P. van Hoof).

FIGUUR 2

Het Scherpenzeel op 23 april 2012. Op de voorgrond het nagevoeg uitgedroogde Ganzenpoeltje omringd door een totaal vervilte grasmat. Op de achtergrond de opgaande begroeiing van struiken en bomen waartussen de geheel beschaduwde Amfibieënpoel ligt (foto: A. Lenders).

troffen (VAN HOOF *et al.*, 2012). Het landbiotoop was door een toenemende vervilting van de vegetatie niet meer geschikt, de poelen raakten geheel beschaduwd door opslag van bomen en struiken en mogelijk mede daardoor hielden de poelen ook geen water meer en droogden vroeg in het seizoen uit [figuur 2].

NIEUWE IMPULSEN

In 2012 werd in het kader van de Natuurkwaliteitsimpuls Nationaal Park de Meinweg een nieuwe gebiedsdekkende amfibieën-inventarisatie in het gebied uitgevoerd. Door de beschikbaarheid van financiële middelen voor het wegwerken van achterstallig onderhoud werd daaraan via het project Nationaalparkregio Meinweg (Interreg IV-A programma), getrokken door het Grenspark Maas-Swalm-Nette, direct een poelenherstelplan opgesteld (PUTS *et al.*, 2012). Bij het gebied Scherpenzeel gingen de gedachten uit naar het opnieuw geschikt maken van de voortplantingsbiotopen en de omringende landbiotoop vooral ten behoeve van de Knoflookpad, de Heikikker en de Kamsalamander.

Onverwacht kon het Scherpenzeel, ook wel naar de voormalige eigenaar perceel Breukers genoemd, op 11 september 2012 worden aangekocht door de Dienst Landelijk Gebied. Dit was aanleiding voor de auteur om contact op te nemen met de provincie Limburg en er op aan te dringen het perceel zo snel als mogelijk optimaal in te richten voor de Knoflookpad en de andere soorten amfibieën.

Door de aangetoonde urgentie en de beoogde specifieke inrichting ging de afdeling Landelijk Gebied van de provincie begin november akkoord. Direct daarna werd door de Dienst Landelijk Gebied een aantal specialisten uitgenodigd om na te denken over de inrichting en mee te werken aan de planvorming. Op 6 november 2012 vond een eerste veldbezoek plaats. In grote lijnen conform de gedachten zoals die al eerder in het Overlevingsplan Knoflookpad (CROMBAGHS *et al.*, 1999) wa-

ren verwoord, werd binnen een maand een inrichtingsplan voor natuurontwikkeling op het perceel opgesteld (BOEREN *et al.*, 2012). In grote lijnen bestonden de maatregelen uit het verwijderen van alle houtige opslag rond de poelen, het rooien van alle Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*), het kappen van bomen en struiken over enkele honderden meters langs de verharde weg, het aanleggen van een takkenril met de vrijgekomen stobben en ander hout, het verschralen van de bodem door de directe inzet van een begrazing met schapen en het plaatselijk aan de oppervlakte brengen van de minerale ondergrond (omzetten van de bodem), het vergroten en verdiepen van de aanwezige poelen, het deels herstellen van de oorspronkelijke landschappelijke morfologie, het verwijderen van Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*) op de helling naar het Vogelreservaat, het opruimen van oude bebouwingsresten, het matig bekalken en verrijken met stalmest van de bodem direct rond de poelen en het plaatsen van een afrastering (BOEREN *et al.*, 2012).

UITVOERING

Door de Dienst Landelijk Gebied werd Karel Haazen aangesteld als projectleider. Samen met adviesbureau Omniverde werd door deze dienst een besteksbeschrijving gemaakt die nog voor de kerstvakantie resulteerde in een offerteaanvraag bij diverse aannemers. Rond half december kwam tevens duidelijkheid over de benodigde vergunningen. Op 18 december kwam de officiële instemming van de provincie met de financiering van het project. De aanbesteding werd op 8 januari 2013 gegund. In diezelfde periode werd onder regie van Staatsbosbeheer het merendeel van de boom- en struikopslag op het perceel en langs de verharde Meinweg verwijderd [figuur 3]. Op 15 januari kwam tevens de officiële toezegging van Staatsbosbeheer dat deze

FIGUUR 3

Zoals vastgelegd in de Natuurkwaliteitsimpuls Nationaal Park De Meinweg werd door Staatsbosbeheer de boom- en struikopslag verwijderd. De foto geeft een indruk van de maatregelen langs de verharde weg en rond de Amfibieënpoel (foto: A. Lenders).

FIGUUR 4

De opgeschoonde Amfibieënpoel tegen het ontboste talud van de verharde Meinweg direct na de uitvoering van het werk (a) en het inrichten van de landbiotoop door plaatselijk de minerale ondergrond weer aan de oppervlakte te brengen (b) (foto's: J. Boeren).

organisatie het complexe op maat gevoerde beheer van het perceel na de inrichting op zich zou nemen.

De aannemer ging op 14 januari aan de slag met de uitvoering. Daarbij werd als eerste gefocust op de waterbiotopen [figuur 4a] om in elk geval voor het begin van de voortplanting van de amfibieën dit werk afgerond te hebben. Het totale grondwerk (inclusief het inrichten van de landbiotopen [figuur 4b]) werd afgerond op 5 februari, ondanks dat het werk door de invallende vorst een week stil had gelegen. In de periode van 8 tot 15 februari is de afrastering geplaatst en zijn nog enkele andere afrondende werkzaamheden uitgevoerd. Op 20 februari werd het werk door de aannemer opgeleverd.

TOEKOMSTIG BEHEER

Hoewel nog geen beslissing is genomen over de toekomstige eigenaar van het Scherpenzeel lijkt het voor de hand liggend dat Staatsbosbeheer dit bijzondere stukje Meinweg krijgt toegewezen. De complexiteit van het beheer, enerzijds het verschrallen van het perceel richting heischraal grasland, anderzijds het bemesten van de grond rond de poelen om de zuurgraad van de voortplantingswateren niet te hoog te laten oplopen en om een goede (submerse) watervegetatie in de poelen te ontwikkelen, vereist een dermate grote kennis van zaken en flexibiliteit dat dit beheer van een particulier

niet verwacht kan worden. De samenwerking binnen het Nationaal Park De Meinweg garandeert bovendien een optimale medewerking van de gemeente Roerdalen en andere partners. De betrokkenheid van veel onderzoeksspecialisten bij het Nationaal Park staat borg voor een goede monitoring en daarmee samenhangende bijsturing van het beheer.

DANKWOORD

Het Meinwegonderzoek wordt gestimuleerd door de Natuurkwali teitsimpuls Nationaal Park De Meinweg en is mede gesubsidi eerd door de Provincie Limburg. Bij dit project zijn als vervolg op het onderzoek door Pieter Puts en de auteur (Herpetologische Studie groep van het Natuurhistorisch Genootschap) veel personen en organisaties betrokken: Arnold Bakker, Geert Roozendaal, Leo Spoor makers en Torben Mulder (Provincie Limburg), Leo Reyri nk (Grens park Maas-Swalm-Nette), Rob Eeuwes en Frans Schmitz (Gemeente Roerdalen), Karel Haazen en Jan Boeren (Dienst Landelijk Gebied), Ger Hendriks en Kirsten Nievelstein (Staatsbosbeheer), Ben Crom baghs (adviesbureau Natuurbalans / Limes divergens), Pieter Puts en Sietse van der Linden (adviesbureau Omniverde), Raymond Pahl platz (Bureau Meervelt) en de bedrijven Reijnders groenrecycling BV uit Kelpen en Smits-Vos BV Aannemersbedrijf uit Nederhemert.

Summary

SCHERPENZEEL SITE RESTORED AS A BIOTOPE FOR COMMON SPADEFoot TOAD
A successful example of efficient cooperation in habitat development.

Thanks to close cooperation between several private and public partners, the Scherpenzeel, an 8.5 ha. parcel of land in the Meinweg National Park, was bought by the Dutch government and reconstructed to provide an ideal biotope for the Common spade-

foot toad (*Pelobates fuscus*). No habitat management had been practised in this formerly extremely valuable part of the National Park for several decades. Its very special herpetofauna had been neglected and several species (including the Common spadefoot toad) had disappeared. New habitat management measures were designed, focussing on both the land and water biotopes, and all planned habitat management measures were carried out within a few months after the parcel was bought from a private owner. The authors argue that the parcel should be handed over

to be managed by a professional nature conservation organization, in order to guarantee specific and sustainable habitat management.

Literatuur

- BOEREN, J., B. CROMBAGHS, P. PUTS, T. LENDERS & G. HENDRIKS, 2012. Natuurontwikkeling perceel Breukers Meinweg. Dienst Landelijk Gebied, Roermond.
- CROMBAGHS, B., M. DORENBOSCH, R. GERAEDS, V. VAN SCHAİK & A. LENDERS, 1999. De Knoflookpad in Lim-

burg. Monitoring in 1999 en een overlevingsplan voor de periode 2000-2005. Adviesbureau Natuurbalans-Limes divergens, Nijmegen.

● FRIGGE, P.(A.J.), V. KOBUSSEN, K. MUSTERS & G. VAN WERSCH, 1978. Inventarisatie Herpetofauna Meynweggebied. Rapport no. 141. Zoologisch Laboratorium, Afdeling Dieroecologie. Katholieke Universiteit Nijmegen, Nijmegen.

● GERAEDS, R.P.G. & V.A. VAN SCHAIK, 2007. De achteruitgang van de Knoflookpad in Nationaal Park De Meinweg. Natuurhistorisch Maandblad 96 (6): 181-184.

● HOOF, P. VAN, B. CROMBAGHS, R. GERAEDS & D. SCHUT, 2007. Laatste kans voor de Knoflookpad in Nationaal Park de Meinweg. Kweek en uitzet als redmiddel voor behoud. Natuurhistorisch Maandblad 101 (10): 205-212.

● LENDERS, A.J.W., 1976. Inventarisatie van de herpetofauna in de gemeente Melick-Herkenbosch. Privé uitgave, Melick.

● LENDERS, A.J.W., 1984. Het voorkomen van de Knoflookpad (*Pelobates fuscus* (Laurenti)) in relatie met de zuurgraad van het voortplantingswater. Natuurhistorisch Maandblad 73 (2): 30-35.

● LENDERS, A.J.W., 1994. De Knoflookpad in Midden-Limburg anno 1993. De trieste balans van een bijna uitgestorven diersoort. Natuurhistorisch Maandblad 83 (4): 72-78.

● LENDERS, A.J.W., 2004. Habitatbeheer voor amfibieën in Nationaal Park De Meinweg. Deel I: De voortplantingswateren. Natuurhistorisch Maandblad 93 (12): 321-327.

● PUTS, P.C.J., S.J.P. VAN DER LINDEN & A.J.W. LENDERS, 2012. Poelenherstelplan Nationaal Park De Meinweg. Omniverde, Echt.

BOEKBESPREKING

FOTOGIDS LARVENHUIDJES VAN LIBELLEN

BROCHARD, C., D. GROENENDIJK, E. VAN DER PLOEG & T. TERMAAT, 2012. KNNV Uitgeverij, Zeist. 320 pagina's, full colour met zeer veel kleurenfoto's, genaaid gebonden, 17,2 x 24,5 cm. ISBN: 978 90 5011 409 7. Prijs € 49,95 (leden KNNV/Vlinderstichting € 44,95). Te bestellen via de KNNV uitgeverij (www.knnvuitgeverij.nl) of via de boekhandel.

Eindelijk een fotogids van larvenhuidjes van libellen die zijn naam meer dan waar maakt. De met een computerprogramma gemaakte foto's zijn haarscherp; elk afgebeeld detail is perfect zichtbaar. Met het verschijnen van dit boek kunnen de larvenhuidjes van alle in Noordwest-Europa voorkomende libellen (84 soorten) tot op de soort worden gedetermineerd.

Het boek bestaat uit tien hoofdstukken, waarvan de eerste vier (inleiding, kennismaking met libellen, libellen-

larven: biologie, en het voorkomen van libellenlarven) bedoeld zijn als inleiding op het thema van dit boek. Hoofdstuk 5 bespreekt op welke wijze men larvenhuidjes moet zoeken, verzamelen en bewaren. Nieuw zijn het gebruik van een 'huidjeshengel' en een 'huidjesplaatser'. Jammer dat er geen tips worden gegeven op welke wijze men de waargenomen kenmerken het beste met een digitale camera kan vastleggen.

Hoofdstuk 6 behandelt zeer gedetailleerd de anatomie. De gekozen terminologie is wetenschappelijk; beginners zullen zich daar eerst doorheen moeten worstelen. Hoofdstuk 7 is eigenlijk de kern van het boek, waarvoor je het hebt aangeschaft, namelijk de determinatietabellen. De tabel laat je steeds kiezen tussen twee opties, waarbij meteen naast de tabel de essentiële lichaamskenmerken van de larven worden afgebeeld. Geen vervelend en hinderlijk geblader op zoek naar de figuren.

Hoofdstuk 8 bespreekt elke libellensoort; op de linkerhelft van een soortbespreking is een foto van de volwassen libel en een biotoopfoto afgebeeld. Op de biotoopfoto is duidelijk aangegeven waar de larvenhuidjes van de desbetreffende soort vooral gezocht kunnen worden. De rechterpagina geeft afbeeldingen van kenmerkende onderdelen van de larvenhuid, goed gemarkeerd met handige pijltjes. Het is jammer dat in de soortbeschrijving cruciale detail-

kenmerken uit de determinatietabel niet meer worden herhaald. Uit oogpunt van ruimte is dat begrijpelijk, maar een verwijzing naar de bladzijde met de detailkenmerken in de tabel was dan wel handig geweest.

Zeer genoten heb ik van hoofdstukken 9 en 10. Hier zijn alle huidjes met details van onderdelen naast elkaar afgebeeld. Daardoor wordt het vergelijken eenvoudiger en is ook de variatie die binnen een soort kan optreden goed weergegeven. De foto's van alle larven zijn een genot voor het oog.

Het is een fantastisch boek dat iedereen behoort aan te schaffen die zich serieus wil bezig houden met de studie van de larvenhuidjes. Als veldgids is het boek aan de grote kant; mogelijk kan er nagedacht worden over de realisatie van een handzamere veldtabel, waarin alleen de in het veld met een loep goed waarneembare kenmerken zijn opgenomen. Warm aanbevolen.

J.HERMANS

RECENT VERSCHENEN

Loven, T., 2012. Zeldzame en schaarse broedvogels van Nederweert in 2011.

Vogelwerkgroep Nederweert, Nederweert (139 pp.). Het rapport is op te halen van de internetpagina van de Vogelwerkgroep Nederweert: www.vogelwerkgroepnederweert.nl, onder het tabblad projecten.

In de periode 1994-2011 is door de Vogelwerkgroep Nederweert onderzoek gedaan naar zeldzame en schaarse broedvogels in Nederweert. In deze periode is in de gemeente jaarlijks meer dan 9.000 ha vlakdekend onderzocht. De resultaten zijn

samengevat in dit rapport. Per soort wordt ingegaan op biotoop, verspreiding en aantalsontwikkeling in de periode 1994-2010 en de onderzoeksresultaten van 2011. De tellingen werden in 21 telgebieden uitgevoerd volgens de gestandaardiseerde

methode van het SOVON. Er worden meer dan 100 vogelsoorten onderzocht. De Groote Peel wordt niet geïnventariseerd, omdat dit teveel tijd zou kosten. De uitgave geeft een actueel overzicht hoe het met de zeldzame en schaarse soorten in Nederweert gesteld is. De soortteksten worden ondersteund door grafieken, tabellen en foto's, en omvatten het overgrote deel van het rapport. De soortbesprekingen worden voorafgegaan door enkele algemene hoofdstukken, waarin onder meer de methodiek, de weersomstandigheden en landschappelijke ontwikkelingen in 2011 worden besproken.

Wie zijn rapport, boek, etc. opgenomen wil zien in deze rubriek, kan een literatuurverwijzing met een korte inhoudsbeschrijving en bestelwijze opsturen naar de redactie o.v.v. 'recent verschenen'. De publicaties moeten betrekking hebben op voor Limburg relevante onderwerpen.

De meeste in deze rubriek besproken rapporten kunnen worden ingezien bij het bureau van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Graag even van te voren bellen of iemand aanwezig is (tel. 0475 -386470).

GUIDO VERSCHOOR